

**PERIȘORUL LUI, PANA CORBULUI –
GĂTEALA CAPULUI SI FRIZURA ȚĂRANULUI BĂNĂȚEAN
IN FOTOGRAFIILE DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIX
PÂNĂ IN ANII '70 AI SECOLULUI XX**

**THEIR HAIR AS BLACK AS RAVEN'S WING –
HEAD ORNAMENTS AND HAIRSTYLES OF THE PEASANTS FROM
BANAT IN THE PICTURES FROM THE END OF THE 19TH CENTURY
UNTIL THE 1970s OF THE 20th CENTURY**

Waldemar Alexander MEGERLE

Asociația Casa Artelor Tradiționale, Codlea, România
House of Traditional Arts Association, Codlea, Romania
wald_alex@yahoo.com

<https://doi.org/10.63702/csembe.2025.1.8.11>

REZUMAT

Chiar dacă mulți își închipuie că rânduiala din lumea satului a rămas neschimbată din cele mai vechi timpuri, trebuie să fim conștienți că portul popular românesc este, și a fost, într-o continuă schimbare, influențat mereu de moda orășenească. Acest fenomen este mai pregnant în Transilvania și Banat, regiuni în care influența occidentală a fost mai puternică. Prezenta lucrare vizează Banatul, o zonă în care s-au întâlnit mai multe culturi, culturi care s-au influențat reciproc.

CUVINTE CHEIE

Banat; femeie; pălărie; poză;

ABSTRACT

Even if many imagine that the order of the village world has remained unchanged since ancient times, we must be aware that the Romanian folk costume is, and has been, in a continuous change, always influenced by the city fashion. This phenomenon is more prevalent in Transylvania and Banat, regions where Western influence has been stronger. This paper focuses on Banat, an area where several cultures met, cultures that influenced each other.

KEYWORDS

Banat; woman; hat; picture;

INTRODUCERE

Chiar dacă mulți își închipuie că *rânduiala* din lumea satului a rămas neschimbată din cele mai vechi timpuri, trebuie să fim conștienți că portul popular românesc este, și a fost, într-o continuă schimbare, influențat mereu de moda orășenească. Acest fenomen este mai pregnant în Transilvania și Banat, regiuni în care influența occidentală a fost mai puternică. Prezenta lucrare vizează Banatul, o zonă în care s-au întâlnit mai multe culturi, culturi care s-au influențat reciproc. Fiind vorba despre o lucrare care se bazează exclusiv pe fotografii, ne referim la persoane cu o oarecare stare, stare care le-a permis să se pozeze, fapt care nu era neapărat ieftin în trecut.

Studiul se bazează pe fotografiile din colecția personală realizate de la sfârșitul secolului XIX, până în anii '70 ai secolului XX.

Se pune întrebarea care a fost momentul în care portul și, implicit, frizura și găteala capului au fost influențate de urban. Cu certitudine nu putem vorbi de un moment, chiar și în fotografiile vechi, de la începutul secolului XIX, se observă o influență constantă a orașului. Începând cu momentele în care fotografia a devenit accesibilă, până la *selfie*-urile realizate de artiste zilelor noastre, cultura urbana s-a făcut simțită. Desigur, influența această este mai vizibilă în comunitățile expuse, comunități aflate în preajma orașelor sau comunități care au avut mai ușor acces la informație. Am presupune că apropierea de stilul vestimentar al orășeanului era apanajul țăranilor cu stare, dar nu este așa: la o scară mai redusă, și țăranul fără resurse imită

INTRODUCTION

Even if many imagine that *the order* of the village world has remained unchanged since ancient times, we must be aware that the Romanian folk costume is, and has been, in a continuous change, always influenced by the city fashion. This phenomenon is more prevalent in Transylvania and Banat, regions where Western influence has been stronger. This paper focuses on Banat, an area where several cultures met, cultures that influenced each other. Being a work that is based exclusively on photographs, we are referring to people with a certain state, a state that allowed them to pose for a picture, which was not necessarily cheap in the past.

The study is based on photographs from the personal collection taken from the late nineteenth century to the 70s of the twentieth century.

The question arises when the costume and, implicitly, the hairstyle and the cooking of the head were influenced by the urban. We certainly cannot speak of a moment, even in old photographs, from the beginning of the nineteenth century, a constant influence of the city can be observed. From the moments when photography became accessible, to the *selfies* taken by today's artists, urban culture made itself felt. Of course, this influence is more visible in the exposed communities, communities near cities or communities that had easier access to information. We would suppose that the approach to the clothing style of the townspeople was the prerogative of the well-to-do peasants, but this is not the case: on a smaller scale, the peasant without resources also

stilul urban. Această influență s-a manifestat, cel mai probabil, indirect, sursă de inspirație fiind țăranul înstărit.

Desigur, apariția materialelor industriale a influențat mult portul popular și implicit întreaga înfățișare al țăranului bănățean. În 1936 cercetătorul C. Miu-Leca consemna: „Războiul străbunicelor cedează locul vertiginosului progres al masinei. Laorului, civilizația îi suprapune crepedesinul, subei, raglanul de stofă sau piei. Iia și chitelele, nu mai satisfac nici celor mai rustice exigent. (...) Nu numai motivul și colorația, ci însăși formă îmbrăcăminții, apoi material confecționării ei, s-au schimbat (...) Opregului țesut, i-a luat locul petecul de matasa, -atlasul, irimizul- pe care arta decorativă a tolerat atâtea involburari artistice. (...) Sucnele de toate zilele sunt din pânză cumpărată din prăvălie.” (Miu-Leca, 1936:5).

În satele izolate portul popular s-a alterat mai lent, influența urbanului simțindu-se mult mai târziu. Deși nu avem multe fotografii care să ateste acest fapt, ne bazăm pe consemnările din literatură de specialitate. Același Constantin Miu-Leca subliniază asta: „Almajul mai ține la tradiție. Lunca Timișului, văile cari se îmbină în ea, la fel, păstrează încă vechile comori. Acolo mai găsim oprege și concieri, neatînse, pure. Adecă ceeace avem mai perfect.” (Miu-Leca, 1936:38).

Dacă portul popular a suferit transformări de-a lungul timpului, găteala capului nu putea să nu țină pasul cu modă timpului. Privind fotografiile țăranilor putem stabili perioada în care a fost realizată fotografia doar după modul în care își poartă părul sau după găteala capului.

imitates the urban style. This influence was most likely manifested indirectly, the source of inspiration being the wealthy peasant.

Of course, the appearance of industrial materials greatly influenced the popular costume and implicitly the entire appearance of the Banat peasant. In 1936 the researcher C. Miu-Leca wrote: „*The great-grandmothers' war gives way to the vertiginous progress of the machine. To Laor, civilization superimposes crepedesin, subei, cloth raglan or skins. Iia and chitele, no longer satisfy even the most demanding rustics. (...) Not only the motif and coloration, but the very shape of the garment, then the material of its manufacture, have changed (...) The woven opreg was replaced by the silk patch, the atlas, the irimist, on which the decorative art tolerated so many artistic whirlwinds. (...) The everyday succinas are made of cloth bought from the shop.*” (Miu-Leca, 1936:5). In isolated villages, the folk costume was altered more slowly, the influence of the urban being felt much later. Although we do not have many photographs to attest to this fact, we rely on the records in the specialized literature. The same Constantin Miu-Leca emphasizes this: „*Almaj still cares about tradition. The Timiș meadow, the valleys that merge in it, also still preserve the old treasures. There we still find opregs and conciles, untouched, pure. That is, what we have most perfectly.*” (Miu-Leca, 1936:38). If the folk costume has undergone transformations over time, the cooking of the head could not fail to keep up with the fashion of the time. Looking at the photographs of the peasants we can determine the period in which the photograph was taken only by the way they wear their hair or

În figura 1, deși costumul păstrează încă multe elemente ale portului popular, frizura și găteala capului sunt, cu siguranță, orășenesti, tipice perioadei de sfârșit de secol XIX, început de secol XX.

by the cooking of their heads. In Image 1, although the costume still retains many elements of the folk costume, the hairstyle and the head are certainly urban, typical of the late nineteenth century, early twentieth century.

Figura 1. (colecție personală)
Image 1. (personal collection)

Dacă inițial țărancă din Banat a purtat concii, ceapsă sau tulbent, în timp, acestea au fost înlocuite de cârpe (baticuri), realizate din material din comerț: mătase, pentru țărăncile înstărite, sau materiale mai ieftine pentru cele mai puțin avute. Mai mult decât atât, țărancă din figura 2 își poartă baticul după modă anilor '20, așa zisa modă Charleston.

Deși sunt cercetori, mai mult sau mai puțin avizați, care afirmă că această modă imită stilul Prințesei Ileana, cred că felul acesta de a purta baticul e inspirat de modul orășencilor de a se

If initially the peasant woman from Banat wore tans, onions or tulbent, over time, they were replaced by rags (handkerchiefs), made of commercial material: silk, for wealthy peasant women, or cheaper materials for the less wealthy. Moreover, the peasant woman in Image 2 wears her headscarf according to the fashion of the '20s, the so-called Charleston fashion.

Although there are researchers, more or less informed, who say that this fashion imitates Princess Ileana's style, I think that this way of wearing the headscarf is inspired by the way the

îmbracă sau, de ce nu, de gazetele și cataloagele de modă care în perioada interbelică ajungeau și la sate.

townspeople dress or, why not, by the fashion journals and catalogs that in the interwar period reached the villages.

Figura 2. (colecție personală)
Image 2. (personal collection)

În zona Oravița, zonă cosmopolită, cu multiple influențe, atât portul popular cât și găteala capului au fost puternic influențate. Chiar dacă femeia din figura 3 poartă un costum popular, găteala capului este un hibrid între rural și urban. Aceeași pieptenatură și același mod de a-și lega părul regăsim și în figura 4, fotografie realizată la Bocșa. Aceste asemănări dintre frizurile acestor două personaje aflate, totuși, la o distanță una de cealaltă, ne îndeamnă să credem că acesta modă de a-și aranja frizura nu era locală, ci cu o întindere în această parte a Banatului, cel puțin.

In the Oravița area, a cosmopolitan area with multiple influences, both the folk costume and the head cooking were strongly influenced. Even if the woman in Image 3 wears a folk costume, the head cooking is a hybrid between rural and urban. The same combing and the same way of tying her hair can be found in Image 4, a photo taken in Bocșa. These similarities between the hairstyles of these two characters, who are, however, at a distance from each other, lead us to believe that this fashion of arranging their hairstyle was not local, but with an extension in this part of Banat, at least.

Figurile 3, 4. (colecție personală)
Images 3, 4. (personal collection)

Putem observa un alt fapt interesant în fig.5. Femeia din fotografia realizată la Caransebeș, îmbrăcată într-un costum hibrid, cu partea superioară orășenească și cu partea inferioară cu puternice influențe țărănești, are capul descoperit; acest lucru este inadmisibil în lumea satului tradițional. Mai mult decât atât, la sfârșit de secol XIX- început de secol XX , această pieptenatură, cu *cărare*, era specifică mai degrabă bărbaților decât femeilor. Cu siguranță în imagine este o doamna cu stare, cu origini în lumea satului. Este greu de stabilit momentul în care pălăria și-a găsit locul în costumul popular bănățean. În vechile stampe realizate de călătorii străini sunt desenați țărani care poartă o formă arhaică de pălărie. În fotografiile din perioada interbelică apar însă tot mai

We can see another interesting fact in Image 5. The woman in the photo taken in Caransebeș, dressed in a hybrid costume, with the upper part of the city and the lower part with strong peasant influences, has her head uncovered; this is inadmissible in the world of the traditional village. Moreover, at the end of the nineteenth century - beginning of the twentieth century, this comb, with a *path*, was specific to men rather than women. Certainly in the picture she is a lady with status, with origins in the village world.

It is difficult to establish the moment when the hat found its place in the Banat folk costume. In the old prints made by foreign travelers, peasants wearing an archaic hat shape are drawn. In the photographs of the interwar period, however, men

des bărbați purtând pălării realizate în ateliere orășenești sau chiar în fabrici de pălării. În 1939, Alexandrina Enăchescu Cantemir publică albumul *Portul popular românesc* în care sunt reproduse costume populare din diverse zone etnografice. Într-o planșă dedicată Banatului sunt reproduse două costume, unul femeiesc și celălalt bărbătesc, din Izvin. (Enăchescu Cantemir, 1939).

appear more and more often wearing hats made in city workshops or even in hat factories. In 1939, Alexandrina Enăchescu Cantemir published the album *The Romanian Folk Costume* in which folk costumes from various ethnographic areas are reproduced. In a plate dedicated to Banat, two costumes are reproduced, one for women and the other for men, from Izvin. (Enăchescu Cantemir, 1939).

Figura 5. (colecție personală)
Image 5. (personal collection)

Dacă femeia poartă o ceapsă cu bani, un adevărat element identitar al costumului popular din Banatul de Câmpie, bărbatul poartă o pălărie orășenească. Aceleași costume se regăsesc și în figura 6, fotografie realizată la Lugoj, în primul sfert al secolului XX: femeia poartă ceapsă cu bani iar bărbatul poartă pălărie; mai mult de atât, pălăria este purtată în ton cu moda vremii.

Dacă If the woman wears a money watch, a true identity element of the folk costume of the Banat de Câmpie, the man wears a city hat. The same costumes can be found in Image 6, a photograph taken in Lugoj, in the first quarter of the twentieth century: the woman wears a penny and the man wears a hat; Moreover, the hat is worn in tune with the fashion of the time.

Figura 6. (colecție personală)
Image 6. (personal collection)

Chiar dacă bărbatul din fotografie (figura 7) poartă o îmbrăcăminte specifică Banatului de Munte, pălăria este purtată în stilul unui adevărat *dandy* interbelic. Și, dacă tot a devenit parte integrantă a costumului popular bănățean, vârstă nu mai contează (figura 8)...

Even if the man in the photo (Image 7) wears a clothing specific to the Mountain Banat, the hat is worn in the style of a true interwar *dandy*. And, if it has become an integral part of the Banat folk costume, age no longer matters (Image 8)...

Figurile 7, 8. (colecție personală)
Images 7, 8. (personal collection)

Probabil cea mai clară imixtiune a urbanului se observă în figura 9. Deși este o nuntă de *sat*, mireasă este *aranjată* după ultimele standarde ale vremii. Atât despre îmbrăcăminte cât și despre găteala capului putem spune că se integrează în ceea ce putem numi moda *Charleston rural*. O trădează doar *galbenii*, mândria bănațencelor înstărite. Dar și aceștia sunt purtați într-un mod modern, monedele de pe frunte amintind doar vag de monedele din ceapsa care împodobeau fruntea țărăncilor.

Probably the clearest interference of the urban is observed in Image 9. Although it is a *village* wedding, the bride is *arranged* according to the latest standards of the time. Both clothing and head cooking, we can say that it integrates into what we can call *rural Charleston* fashion. Only *the yellows*, the pride of the wealthy Banatans, betray her. But they are also worn in a modern way, the coins on the forehead being only vaguely reminiscent of the coins in the cepsa that adorned the foreheads of peasant women.

Figura 9. (colecție personală)
Image 9. (personal collection)

Anii '40 vin cu frizuri noi la bărbați, care au pătruns și în rural. Distanța dintre oraș și sat se micșorează, țăranul ajunge din ce în ce mai des la oraș. Părul lins, dat cu briantină, devine comun în lumea satului (figura 10). Țăranul, mai ales cel înstărit, își dorește să semene tot

The '40s came with new hairstyles for men, which also penetrated the countryside. The distance between the city and the village is shrinking, the peasant is coming to the city more and more often. Licked hair, given with briantine, becomes common in the village world (Image 10). The peasant,

mai mult cu orășeanul. Cercetătorul C. Miu-Leca vorbea încă din 1936 în termeni depreciativi despre țăranul bănățean și *urbanizarea* acestuia: „Am văzut chiar bărbați cu ghete de lac și cămașă de mătase. Adevărate scutece pentru păpuși. Au ucis în ele virilitatea.” (Miu-Leca, 1936:38).

Dar nu doar vizitele la oraș și ziarele/jurnalele au intervenit în modul în care bărbatul se îmbracă și își poartă părul; stagiul militar a avut și el un rol major. Drept dovadă, în fotografiile în care apar și soldați, aceștia au mereu o tunsoare orășenească.

especially the wealthy one, wants to look more and more like the townspeople. Researcher C. Miu-Leca spoke as early as 1936 in derogatory terms about the Banat peasant and *his urbanization*: „I have even seen men with lacquer boots and silk shirts. Real doll diapers. They killed virility in them.” (Miu-Leca, 1936:38). But it wasn't just city visits and newspapers/journals that interfered with the way the man dressed and wore his hair; his military service also played a major role. As proof, in the photos in which soldiers also appear, they always have a city haircut.

Figura 10. (colecție personală)
Image 10. (personal collection)

Dacă pălăria a devenit o caracteristică a costumului din Banatul de Câmpie, în Banatul de Munte bărbații purtau cu precădere căciuli din blană de miel (figura 11). Acest fapt se datorează, cel mai probabil, vremii mai capricioase în zona

If the hat became a characteristic of the costume in the Plain Banat, in the Mountain Banat the men wore mainly lambskin hats (Image 11). This is most likely due to the more capricious weather in the mountain

de munte, dar și faptului că una din principalele ocupații a fost creșterea oilor, așa că materia prima pentru aceste căciuli era la îndemână. Dar și aceste căciuli puteau fi purtate în diverse moduri: clasic sau... pe o ureche, așa cum purtau orășenii *trendy* pălăriile (figura 12).

area, but also to the fact that one of the main occupations was sheep breeding, so the raw material for these hats was at hand. But these hats could also be worn in various ways: classic or... on one ear, as the trendy townspeople wore hats (Image 12).

Figurile 11, 12. (colecție personală)
Images 11, 12. (personal collection)

Perioada postbelică aduce schimbări majore în lumea satului; industrializarea rapidă a țării aduce țărănul la oraș și îi schimbă aproape în totalitate felul în care se prezintă. Costumul popular este schimbat pe salopetă și pe costumul orășenesc de stofă. Dacă costumul miresei și găteala capului mai amintesc de satul tradițional, la mire, atât îmbrăcămintea și frizura sunt orășenești în întregul sens al cuvântului (figura 13).

Începând cu anii '70 costumul popular e scos din dulap doar pentru

The post-war period brings major changes in the village world; The rapid industrialization of the country brings the peasant to the city and almost completely changes the way he presents himself. The folk costume is changed to overalls and cloth city costume. If the bride's suit and the head cooking are reminiscent of the traditional village, for the groom, both the clothing and the hairstyle are urban in the full sense of the word (Image 13).

Starting with the '70s, the folk costume is taken out of the closet only for the

sărbători. Tinerii s-au mutat la oraș și nu se mai întorc la sat decât rar. Copiii îmbracă costumul de hramul bisericii și la serbările școlare, iar între pieptenătura lor și a celor de la oraș nu mai este nici o diferență.

holidays. The young people have moved to the city and rarely return to the village. The children wear the costume for the church's patron saint at school celebrations as well, and there is no difference between their hairstyle and those from the city.

Figurile 13, 14. (colecție personală)
Images 13, 14. (personal collection)

Dar poate cel mai mare pericol pentru costumul popular autentic bănățean vine tot din zona gătelii capului. Dintr-o dorință acerbă de a se *întoarce la origini*, tot mai multe persoane de sex masculin, unele chiar cu responsabilități în domeniul păstrării patrimoniului, poartă pe cap un *pileus*, o cușmă dacică, realizată, desigur, din produse ieftine din comerț. O regulă esențială care privește purtatul corect al costumului popular este asocierea obiectelor de îmbrăcăminte cu elemente din aceeași perioadă.

But perhaps the biggest danger for the authentic Banat folk costume also comes from the head cooking area. Out of a fierce desire to *return to their origins*, more and more male people, some even with responsibilities in the field of heritage preservation, wear on their heads a *pileus*, a Dacian cușma, made, of course, from cheap commercial products. An essential rule regarding the correct wearing of folk costume is the association of clothing items with elements from the same period.

Interpreții de muzică folclorică, văzuți de unii ca fiind ultimii apărători ai tradițiilor, lasă pieptenătura și găteala capului în seama hair-stiliștilor și modiștilor, sub privirea indulgentă a celor care ar trebui să corecteze aceste deviații de la linia tradițională. Cântărețele de muzică populară poartă pe cap o cunună de flori, de preferat o cunună de trandafiri. Iar dacă florile naturale nu sunt la îndemână, sunt bune și cele artificiale. În lumea satului cununa de flori se purta doar în situații bine definite, iar dacă se purta florile erau specifice evenimentului: cununa de sânziene de Sânziene, etc.

Păstrarea autenticității costumului popular este datoria tuturor iubitorilor de tradițional. Fără un efort comun, puținele costume care au supraviețuit își vor pierde valoarea tocmai pentru că nu sunt prezentate corespunzător. Frumusețea și armonia costumului popular constă în simplitatea lui.

CONCLUZIE

În cercetarea etnografică, fotografia este deosebit de importantă, fiind un instrument care redă obiectiv diferitele momente din istoria satului. Pe lângă elementele de port și evoluția în timp a acestora, conferă o imagine clară asupra accesoriilor purtate de țărani, a frizurilor, a gătelii capului și, nu în ultimul rând, o imagine a influenței urbanului asupra ruralului.

BIBLIOGRAFIE • REFERENCES

- Enăchescu Cantemir, A. (1939). *Portul popular românesc*, Craiova, România: Editura *Scrisul Românesc*.
 Miu-Leca, C. (1939). *Considerații asupra artei țărănești din Banat*, Timișoara, România: Editura *Tipografia Românească*.

Toate fotografiile sunt din colecția personală *Colecția de Artă și Etnografie Simona Megerle* și nu au mai fost publicate. • All photographs are from the *Colecția de Artă și Etnografie Simona Megerle* and have never been published before.

Folk music performers, seen by some as the last defenders of traditions, leave the combing and cooking of the head to hair-stylists and milliners, under the indulgent gaze of those who should correct these deviations from the traditional line. Folk music singers wear a wreath of flowers on their heads, preferably a wreath of roses. And if natural flowers are not at hand, artificial ones are also good. In the village world, the wreath was worn only in well-defined situations, and if it was worn, the flowers were specific to the event: the wreath of Sânziene, etc.

Preserving the authenticity of the folk costume is the duty of all traditional lovers. Without a joint effort, the few costumes that have survived will lose their value precisely because they are not properly presented. The beauty and harmony of the folk costume lies in its simplicity.

CONCLUSION

In ethnographic research, photography is particularly important, being a tool that objectively renders the different moments in the history of the village. In addition to the costume elements and their evolution over time, they give a clear image of the accessories worn by the peasants, the hairstyles, the head cooking and, last but not least, an image of the influence of the urban on the rural.